

Ověření nástroje pro pedagogickou diagnostiku v prostředí rodiny i mateřské školy

Alena Srbená

Abstrakt: Text se zabývá oblastí pedagogické diagnostiky dítěte v mateřské škole a v domácím prostředí na základě pozorování volné hry. Dále si klade za cíl vytvořit a ověřit nástroj pro pedagogickou diagnostiku, který bude moci využít rodič při pozorování volné hry dítěte v domácím prostředí i učitelka v prostředí mateřské školy. Příspěvek navazuje na projekt, který byl řešen na Katedře primární a preprimární pedagogiky z roku 2018: Hra jako prostředek přípravy dítěte k zahájení povinné školní docházky IGA_PdF_2018_017.

Klíčová slova: volná hra, pedagogická diagnostika, dítě, mateřské školy, rodiče, domácí prostředí

Úvod

V dnešní době plné epidemiologických opatření se stále více kompetencí a povinností přesouvá (nedobrovolně) na rodiče, také se samozřejmě mění role učitele a v neposlední řadě se celá situace nepříjemně dotýká samotných dětí. Všechny dotčené strany se musí vypořádat s novými okolnostmi, novým způsobem komunikace a samozřejmě edukačním procesem. Ten se ze školních tříd přesouvá do domácího prostředí, které je více či méně na tento způsob edukce připraven. Míra dopomoci ze strany rodiče se odvíjí od vývojových specifik a potřeb dětí. Lze předpokládat, že čím mladší děti budou, tím větší podporu budou ze strany rodičů v distančním vzdělávání potřebovat. Mateřských škol se sice omezení provozu zatím tolik nedotýká, ale i tak děti předškolního věku tráví více času v domácím prostředí např. z důvodu nutné karantény. I na rodiče dítěte předškolního věku, tj. nejdříve od dvou let zpravidla do 6 let věku dítěte (RVPPV, 2018), jsou kladeny nové nároky na vzdělávání a výchovu v domácím prostředí. Způsob edukace a její průběh je ale

pouze jedna strana mince. Aby rodiče měli jistotu, že v rámci domácí edukace směřují tam kam mají, je nezbytné rodičům připravit i srozumitelné nástroje pro pedagogickou diagnostiku. Průběžné sledování pokroků dítěte nabývá aktuálnosti v souvislosti se zavedení posledního povinného roku předškolního vzdělávání.

Pro dítě předškolního věku je nejpřirozenější činností spontánní hra, ta je společná pro domácí prostředí i pro prostředí mateřské školy. Pro učitele mateřské školy představuje pozorování hry i běžný diagnostický prostředek. Předpokládáme, že i rodiče v domácím prostředí sledují hru svého dítěte, to se může dít bezděčně a jejich pozorování není systematicky či odborně podložené. V souvislosti se současnými změnami si pokládáme následující otázku: Může být pozorování volné hry dítěte vhodným diagnostickým prostředkem i pro rodiče v domácí prostředí? Na tuto i další otázky odpovídáme níže v textu.

V rámci textu pracujeme s termínem **volná hra** (*kteřou vnímáme jako synonyma k pojmu spontánní hra*) Pro potřebu našeho textu definujeme volnou hru dítěte jako činnost, kterou si dítě volí samo včetně místa, pomůcek, partnera a učitel či rodič do ní nijak nezasahuje (Šmelová, Prášilová a kol., 2018). V rámci tohoto příspěvku se tedy zaměřujeme na vytvoření srozumitelného a jednoduchého nástroje pro pedagogickou diagnostiku založené právě na pozorování volné hry dítěte v prostředí mateřské školy i v domácnosti.

1 Volná hra

Volná hra je neoddelitelnou součástí života dítěte, svoje dominantní postavení má právě v předškolním věku, které také bývá nazýváno jako věkem hry (Suchánková, 2014). Pohled na volnou hru se měnil v závislosti na vývoji společnosti a vědy, hra také odnepaměti přitahovala pedagogy, psychology a filozofy. Níže představujeme vybrané autory, jejichž poznatky považujeme za stále platné a aktuální.

1. 1 Teorie her

Komenský považoval hru za edukační prostředek. Hra by měla být u dítěte podporována a v žádném případě by hře nemělo být zabránováno. Hry podporují tělesnou čilost a duševní svěžest. (Komenský, 1926). Odborníci ve svých pracích mimo jiné upozorňují, že dítě je prostřednictvím hry rozvíjeno po stránce biologické, psychologické tak i sociální.

Piaget představuje hru v kontextu s **kognitivním vývojem** dítěte. Vyslovuje myšlenku, že rozvíjející se myšlení pomáhá vytvářet složitější způsoby hry a na druhou stranu složitější způsoby hry urychlují rozvoj komplikovanějších způsobů myšlení. Hra pomáhá dětem rozvíjet složitější formy myšlení, a to především tehdy, když se snaží pochopit, jak se chovají věci, s nimiž vstupují do interakce. Při hře dítě uplatňuje řeč, která je propojena s myšlením (Piaget, Inhelderová, 1970).

Piaget rozlišuje základní období intelektuálního vývoje, která se realizují v určitém charakteru hry:

- senzomotorické (6 měsíců až 1,5–2 roky (senzomotorické, motorické hry);
- předoperační (2–7 let), (symbolická hra);
- konkrétních logických operací (7–11 let) abstrakce od názorného, tvoří nadřazené pojmy;
- formálních myšlenkových operací (od 12) (Piaget, Inhelderová, 1970).

V předškolním období Piaget definuje symbolickou hru, ta je považována za vrchol dětské hry. Dítě prostřednictvím symbolické hry přenáší činnost náležící jednomu předmětu na předmět zastupující, náhradní. Tyto předměty pak představují určité konkrétní symboly. V tomto kontextu hovoříme o asimilaci, která je základní funkcí symbolické hry (Piaget, Inhelderová, 1970). Prostřednictvím symbolické hry si dítě upevňuje vlastní zkušenosti, ve hře opakuje vše důležité, co zažilo, vyrovnává se s realitou, která pro něj může být

nesrozumitelná a zatěžující. Hra uspokojuje citové i intelektuální potřeby dítěte. V symbolické hře můžeme sledovat hravé předstírání a přejímání rolí (Vágnerová, 2012; Suchánková, 2014).

Další důležitou oblastí, kterou hra rozvíjí, je i **emocionálně-sociální**. Děti se při společné hře učí vyjadřovat, naslouchat druhému, přemýšlet o jeho nápadech apod. Z pohledu potřeby partnera při hře můžeme specifikovat tato vývojová stádia:

- Hra samostatná – do 3 let si dítě hraje nejčastěji samo, s předměty, také pozoruje hru jiného dítěte.
- Hra paralelní – 3-4 let. Děti si hrají vedle sebe, hry mají stejný námět a obsah, ale nejde o hru společnou.
- Hra sdružující kolem 4. roku. Děti si hrají spolu na základě společné domluvy, nejčastěji se jedná o „hry na něco“ obsahující pro ně atraktivní námět. Vlastní realizace hry má však individuální charakter.
- Hra kooperativní – začíná se objevovat v okamžiku, kdy je dítě schopné komunikovat s druhým dítětem, porozumět mu, vzrůstá schopnost spolupracovat, podřídit se i vést. Po 8. roku života dítěte roste potřeba tyto vztahy utužovat a prohlubovat a dítě vyhledává „party“.

Hra také přispívá k rozvoji **biologické oblasti**. Dítě, které se zdravě vyvíjí, se od svého narození potřebuje pohybovat. Děti s běžnou potřebou motoriky (normomotorické) se z pohybových her těší, vyhledávají je a prokazují schopnost se pohybům učit. Děti hypermotorické mají velkou potřebu pohybu, děti hypomotorické naopak malou a pohybovým hrám se vyhýbají (Kořátková, 2005).

1.2 Volná hra jako nejpřirozenější činnost dítěte

Vývoj dítěte ovlivňují vnitřní i vnější faktory. Z hlediska vnějších faktorů máme na mysli jeho nejbližší okolí, v němž se dítě učí, napodobuje, přebírá vzorce chování, prožívá zážitky, uspokojuje vlastní potřeby (fyzické, psychické i sociální) atd. V prostředí, v němž

dítě žije, vstupuje do interakce s jinými lidmi, k těm nejdůležitějším patří rodina tj. matka, otec, sourozenci, prarodiče. Postupně se tento okruh rozšiřuje o vrstevníky, učitele a jiné lidi. Základní a významnou činností v životě dítěte je hra, a to individuální hra, v níž je partnerem dospělý, ale i hra ve skupině dětí. Hra vychází z potřeb dítěte, kde důležitou roli sehrává zejména jeho vnitřní motivace nežli vnější podněty. Základním charakteristickým znakem dětské hry je spontánnost. Dítě ve hře nesleduje osobní cíle. Hru charakterizuje také symboličnost, kdy dítě do hry vnáší vlastní zkušenosti a představy, které čerpá ze svého okolí (Šmelová, 2014).

V prostředí mateřských škol je pro volnou hru každý den vymezen určitý časový úsek, a to zpravidla během ranních hodin, pobytu venku a během odpoledne (Svobodová a kol., 2010). V domácím prostředí se místo a prostor pro volnou hru odvíjí od režimových zvyklostí rodiny, časového vytížení rodičů, přítomnosti sourozence a dalších aspektů, jak vyplynulo z kvalitativního rozhovoru rodičů sledovaného chlapce viz výzkumná část.

2 Pedagogická diagnostika volné hry v mateřské škole a její potenciál v domácím prostředí

V příspěvku se zaměřujeme na analýzu volné hry jako prostředku pedagogické diagnostiky, tu pro potřebu textu vnímáme jako komplexní proces, jehož cílem je poznávání, posuzování a hodnocení výchovně vzdělávacího procesu a účastníků tohoto procesu. Zjišťujeme úroveň vědomostí, dovedností a návyků, průběh výchovně vzdělávacího procesu a jakým způsobem proces výchovy a vzdělávání ovlivňuje dítě (Zelinková, 2007).

V rámci všech aktivit, které v mateřské škole probíhají má učitel možnost průběžně sledovat pokroky dětí. K tomu využívá postupy **pedagogické diagnostiky**. Jak vyplývá z výstupů projektu *Hra jako prostředek přípravy dítěte k zahájení povinné školní docházky IGA_PdF_2018_017*, volná hra bývá učiteli jako běžný prostředek pedagogické diagnostiky využívána méně a pokud ano, tak ne zcela

systematicky a spíše jako doplňující metoda. Domníváme se, že právě spontánní hra a její pozorování poskytuje učiteli velké množství informací o aktuálním rozvoji dítěte ve všech oblastech. Pro učitele pozorování volné hry dětí může být metodu náročnější a hůře uchopitelnou než např. hodnocení pracovního listu, kde učitel může jednoduše říct, zda dítě úkol zvládlo či ne. Tímto postojem nechceme podcenit pedagogickou diagnostiku řízených činností, ale upozornit i na možnosti, které učiteli poskytuje analýza volné hry dětí (Šmelová, Berčíková, 2018).

Stejně jak učitelé, tak i rodiče sledují své dítě při hře, a to buď záměrně, nebo mimoděk během různých situací a prací v rodině. Rodiče zpravidla nejsou vzdělaní učitelé s vědomostmi potřebnými k systematické pedagogické diagnostice, ale se svým dítětem tráví nejvíce času, nejlépe ho znají a jsou každodenními přirozenými diagnostiky pokroků svého dítěte. Tato myšlenka se stala východiskem pro vytvoření univerzálně použitelného diagnostického nástroje vycházejícího právě z pozorování volné hry dítěte bez nutné odborné orientace v teorii pedagogické diagnostiky a předškolní pedagogiky.

Potenciál volné hry jako prostředku pedagogické diagnostiky spatřujeme především v tom, že dítě se ve hře projevuje zcela autenticky ať je v prostředí mateřské školy nebo doma, a to v oblasti emocioně-sociální, kognitivní i psychomotorické.

Pro potřeby výzkumného šetření a tvorby nástroje byla použita diagnostika kritériální, která srovnává úroveň vývoje dítěte s vnějšími měřítky, objektivně vymezenými úkoly a její zkoušky vycházejí z rozboru určitých dovedností, což vede ke stanovení úrovně, na které se dítě nachází (Zelinková, 2007). V tomto kontextu byla naformulována konkrétní kritéria vycházející z kurikulárního dokumentu Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání 2018. Mezi běžné metody pedagogické diagnostiky patří: pozorování, rozhovor, dotazník, anamnéza, analýza výsledků činnosti dětí, vědomostní a dovednostní testy (Zelinková, 2007). Pro potřeby

výzkumného šetření bylo zvoleno pozorování: nepřímé, krátkodobé, shrnutí anamnézy dítěte.

3 Kurikulum pro předškolní vzdělávání jako východisko pro nástroj pedagogické diagnostiky

V České republice je v současné době platný kurikulární dokument Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání z roku 2018 (dále RVP PV). Tento dokument je závazný pro všechny mateřské školy zapsané do rejstříku Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy České republiky. Představuje obecně platný rámec, podle kterého mateřské školy realizují předškolní vzdělávání. Jeho součástí jsou rámcové cíle, klíčové kompetence, vzdělávací obsah, podmínky vzdělávání. Dále obsahuje a doporučuje vhodné edukační prostředky, metody a organizační formy vhodné pro předškolní vzdělávání. Klíčové kompetence představují soubory předpokládaných dovedností, vědomostí, postojů a návyků, které jsou zpravidla dosažitelné pro dítě ukončující předškolní vzdělávání. Tyto kompetence představují výstupy předškolního vzdělávání, na ně pak navazuje základní vzdělávání. Sledování úrovně klíčových kompetencí patří mezi každodenní průběžné diagnostické činnosti učitele. Jejich úroveň může sledovat v rámci všech činností dítěte, kterým se během dne věnuje. Všechny kompetence jsou vzájemně propojené a provázané. (RVP PV, 2018) Námí sestavený nástroj vychází ze vzdělávacích oblastí a klíčových kompetencí RVP PV.

Výzkumná část

V rámci výzkumného šetření se zabýváme nástrojem, který bude uplatnitelný jak při pozorování dítěte rodičem v domácím prostředí, tak i v mateřské škole učitelem. O vyplnění nástroje byl požádán rodič dítěte a učitelka z mateřské školy. Jako třetí, nezávislá strana se zapojil také výzkumník, který nástroj ověřil v rámci pozorování dítěte a jeho

hry v domácím prostředí. Roli výzkumníka při pedagogické diagnostice a práci s nástrojem vnímáme jako kontrolní.

4 Představení výzkumného šetření

Ve výzkumném šetření vycházíme z kvalitativní metodologie.

4.1 Design výzkumného šetření

Cíl: Vytvořit a ověřit diagnostický nástroj pro pedagogickou diagnostiku na základě pozorování volné hry dítěte v podmínkách mateřské školy, kdy ji realizuje učitelka a v domácím prostředí realizovanou rodiči.

Výzkumné otázky:

VO1: Poskytuje pozorování volné hry dítěte dostatek informací povídajících o aktuální úrovni vývoje dítěte?

VO2: Je tentýž diagnostický nástroj použitelný pro pedagogickou diagnostiku realizovanou učitelem v mateřské škole i rodiči v domácím prostředí?

VO3: Je diagnostický nástroj dostatečně srozumitelný pro použití rodiči v domácím prostředí?

VO4: Je diagnostický nástroj dostatečně obsáhlý pro použití v obou prostředích?

4.2 Pilotáž:

Cíle: Vytvořit diagnostický nástroj pro pedagogickou diagnostiku dítěte na základě pozorování volné hry dítěte v mateřské škole

Zjistit prostřednictvím rozhovoru s rodiči, zda sestavené položky diagnostického nástroje jsou srozumitelné

Metody pro získání dat: analýza videonahrávek volné hry 2 dětí v prostředí heterogenní mateřské školy, analýza videonahrávek volné hry 2 dětí v domácím prostředí; polostrukturovaný rozhovor s rodiči a s učitelkou.

Výstupy z pilotáže:

Díky získaným poznatkům bylo možné vydefinovat kritéria vycházející z RVP PV, která lze ve volné hře v obou prostředích sledovat. Tímto krokem jsme chtěli zabezpečit, že jak učitel v mateřské škole, tak rodiče v domácím prostředí budou schopni celý nástroj s porozuměním zpracovat. V rámci rozhovoru s rodiči bylo ověřováno, zda rodiče rozumí pojmům, které jsou v diagnostickém nástroji uvedeny. Ze získaných dat bylo zjištěno, že je nutné nástroj doplnit o krátká vysvětlení a upravit hodnotící škálu. Dále vyšly najevo různé okolnosti ohledně průběhu a času, kdy se dítě doma volné hře zpravidla věnuje. Z rozhovoru s učitelkou vyplynulo několik dalších oblastí, které lze v rámci volné hry vysledovat např. způsoby úchopu předmětů. Dále byla sjednocená doba, po kterou bude dítě sledováno na max. hodinu a půl, což je čas, po který se dítě může nerušeně věnovat volné v mateřské škole s přihlédnutím k aktuální situaci a rozpoložení dítěte. Z pilotáže také vyvstala potřeba jasně definovat roli rodičů, učitele a výzkumníka, přítomnost sourozence a dětí, aby bylo možné zachovat co největší shodu podmínek v obou prostředích.

Podmínky pro výzkumné šetření a role ostatních přítomných:

V domácím prostředí budou během pozorování přítomni oba rodiče a sourozenec, což napomůže k rozmanitějším sociálním kontaktům a situacím. V prostředí mateřské školy jsou pak přirozeně přítomni i jiné děti. Kvůli zachování obdobných podmínek bylo pozorování dítěte v mateřské škole naplánováno na ranní hodiny, kdy je na to vymezen celistvý časový úsek, v prostředí třídy je větší klid, méně dětí a sledované dítě není unavené. Čas příchodu dítěte tomu byl přizpůsoben. V domácím prostředí bylo pozorování zacíleno na

podobnou dobu jako v mateřské škole s přihlédnutím k rituálům a režimovým zvyklostem rodiny. Ostatní děti/sourozenec se do hry přirozeně zapojí, pokud o to dítě projeví zájem, nebo ho ostatní děti požádají o připojení k jeho hře.

Dospělý/rodič, učitelka, výzkumník zůstávají v roli pozorovatele, popř. facilitátora, do hry se snaží nezasahovat. V případě, že dítě o zapojení do hry dospělého požádá, může mu vyhovět, ale aktivitu přenechává na dítěti. Do hry mohou dospělí zasáhnout v situaci, kdy je to nezbytné např. jedná se o zdraví a bezpečnost dětí, vzniká konflikt, který již děti sami nedokáží zvládnout apod.

5 Vlastní výzkumné šetření

Vlastní výzkumné šetření se zabývá kvalitativní kazuistikou jednoho dítěte s cílem ověřit diagnostický nástroj pro pedagogickou diagnostiku na základě pozorování volné hry dítěte v mateřské škole a v domácím prostředí.

Diagnostický nástroj byl s vysvětlením předán rodičům k vyplnění, taktéž učitelce v mateřské škole.

Charakteristika dítěte: chlapec, 5 let 5 měsíců.

Anamnéza: chlapec pochází z úplné rodiny, starší sourozenec 11 let. Fyziologická patlavost, pohybový handicap kompenzovaný operativním zákrokem a pravidelným cvičením. Chlapec je velice aktivní, komunikativní. Mateřskou školu navštěvuje od září 2019, nastoupil ve věku 4 let.

Individuální vzdělávací plán/ plán pedagogické podpory: nemá

5.1 Interpretace získaných dat:

V následujícím textu jsou přepsány tabulky s pedagogickou diagnostikou jednotlivých hodnotitelů: rodič, učitelka, výzkumník

A Pedagogická diagnostika č. 1, v domácím prostředí, diagnostiku vykonal rodič

Herní materiál: autíčka, dráha s vláčky, lego avengers

Oblast biologická (Dítě a jeho tělo):

	1	2	3	4	5
Zachovává správné držení těla		X			
Koordinuje lokomoci a další polohy těla	X				
Ovládá hrubou motoriku (běhá, skáče)	X				
Ovládá jemnou motoriku (s přesností zachází s hračkami a předměty)	X				
Uklízí po sobě a udržuje pořádek		X			
Ovládá koordinaci ruky a oka při manipulaci s předměty	X				

Uchopuje drobné předměty (špetkový úchop)	X				
Uchopuje drobné předměty (pinzetový úchop)	X				

Komentář: (*jméno*) rád běhá, je rychlý, pohyb ho baví, po operaci se to hodně zlepšilo, od té doby si i víc věří a pouští se s bráchou i do odvážnějších kousků. Občas bojujeme s uklízením, ale většinou se nějak domluvíme. Doma všechno přesně zná a snaží se pomáhat.

Oblast psychologická (Dítě a jeho psychika)

	1	2	3	4	5
Záměrně se soustředí na činnost	X				
Řeší nově vzniklé situace	X				
Je kreativní, předkládá své nápady	X				
Rozvíjí hru	X				
Vyjadřuje svoji představivost prostřednictvím hry	X				
Nalézá nová řešení	X				
Rozhoduje o své hře	X				

Respektuje daná pravidla	X				
Je citlivý/á k předmětům, se kterými manipuluje	X				
Plynule hovoří (při volné hře hovoří sám se sebou, nebo komunikuje s partnerem ve hře)		X			
Správně vyslovuje většinu hlásek (fyziologická patlavost v tomto věku sykavky, R, Ř)	X				
Ovládá své emoce při individuální hře		X			

Komentář: Je to šikovný kluk. Trochu má potíže s řečí, mluví někdy hodně rychle, no a samozřejmě vyslovuje špatně ty klasické těžké hlásky, sledujeme to. Jinak je to živé a spokojené dítě, občas se rozčílí.

Oblast sociální (Dítě a ten druhý, Dítě a společnost, Dítě a svět)

	1	2	3	4	5
Naslouchá druhým	X				
Ovládá své emoce při hře s ostatními		X			

Bez zábrán komunikuje s jiným dítětem	X				
Bez zábrán komunikuje s dospělým	X				
Respektuje potřeby a projevy ostatních	X				
Je empatický	X				
Uplatňuje své potřeby s ohledem na ostatní	X				
Spolupracuje s partnerem ve hře	X				
Respektuje základní pravidla společenského chování (poděkuje, poprosí)	X				
Domluví se na společném řešení s partnerem ve hře		X			

Komentář: Myslím, že je empatický a zajímá se o nás a naše pocity, někdy si se svými emocemi neví rady a končí to různými výbuchy vůči okolí, někdy bratrovi, který ho občas zlobí. Pak je někdy těžké ho uklidnit a musíme do toho tedy i vstoupit a situaci z pozice rodičů řešit, domlouváme se, vysvětlujeme a hledáme společné řešení, aby všichni byli spokojení. Když se na něčem domlouváme, bývá někdy tvrdohlavý, ale to asi skoro každé dítě.

B Pedagogická diagnostika č. 2, v prostředí mateřské školy, diagnostiku vykonala učitelka

Herní materiál: lego, velká dřevěná stavebnice, pracovní ponk

Oblast biologická (Dítě a jeho tělo):

	1	2	3	4	5
Zachovává správné držení těla		X			
Koordinuje lokomoci a další polohy těla		X			
Ovládá hrubou motoriku (běhá, skáče)	X				
Ovládá jemnou motoriku (s přesností zachází s hračkami a předměty)	X				
Ovládá koordinaci ruky a oka při manipulaci s předměty	X				
Uchopuje drobné předměty (špetkový úchop)	X				

Uchopuje drobné předměty (pinzetový úchop)	X				
Uklízí po sobě a udržuje pořádek		X			

Komentář: Chlapcův pohybový rozvoj je mírně poznamenán handicapem, chlapec je po operaci, strávil měsíc v lázních, což se velice pozitivně promítlo i do jeho pohybového vývoje, zatím přetrvává občasná neobratnost. Chlapec pohyb vyhledává, celkově je rychlý a živý. V jemné motorice chlapec nemá potíže, někdy se projevuje určitá netrpělivost. Malé obtíže má chlapec s úklidem, jelikož na to vždy „nemá čas“ a potřebuje jít dělat hned něco dalšího. Když na to chlapce upozorníme, uklídí po sobě. V prostoru třídy a mateřské školy se bezpečně a přesně orientuje.

Oblast psychologická (Dítě a jeho psychika)

	1	2	3	4	5
Záměrně se soustředí na činnost		X			
Řeší nově vzniklé situace		X			
Je kreativní, předkládá své nápady	X				
Rozvíjí hru	X				
Vyjadřuje svoji představivost prostřednictvím hry	X				

Nalézá nová řešení	X				
Rozhoduje o své hře	X				
Respektuje daná pravidla	X				
Je citlivý/á k předmětům, se kterými manipuluje	X				
Plynule hovoří (při volné hře hovoří sám se sebou, nebo komunikuje s partnerem ve hře)		X			
Správně vyslovuje většinu hlásek (fyziologická patlavost v tomto věku sykavky, R, Ř)	X				
Ovládá své emoce při individuální hře		X			

Komentář: Podle projevů chlapce můžeme říct, že je velmi bystrý a všímá si i různých detailů. Ve hře uplatňuje svoji kreativitu, fantazii i intelekt. Je velice komunikativní, někdy vypráví až překotně. Během hry se někdy projevuje jako netrpělivý, a to v situacích, kdy se mu hra nedaří podle jeho představ. U chlapce je patrný převládající egocentrismus, to se občas projevuje pláčem či vztekem, ale lze se s chlapcem domluvit a situaci závčas uklidnit. Pravidla uplatňovaná v mateřské škole dodržuje v běžných mezích.

Oblast sociální (Dítě a ten druhý, Dítě a společnost, Dítě a svět)

	1	2	3	4	5
Naslouchá druhým		X			
Ovládá své emoce při hře s ostatními		X			
Bez zábrán komunikuje s jiným dítětem	X				
Bez zábrán komunikuje s učitelkou	X				
Respektuje potřeby a projevy ostatních		X			
Je empatický		X			
Uplatňuje své potřeby s ohledem na ostatní		X			
Spolupracuje s partnerem ve hře	X				
Respektuje základní pravidla společenského chování (poděkuje, poprosí)	X				

Domluví se na společném řešení s partnerem ve hře		X			
---	--	---	--	--	--

Komentář: chlapec má rád společnost, je velice komunikativní, až hlučný, je běžné, že na sebe strhává pozornost ostatních. Své emoce ne vždy zvládne obzvlášť v situacích, kdy se do hry přidá jiné dítě a hra se pak neodvíjí podle jeho představ. U takových situací reaguje podrážděním, pláčem a je potřeba zásah dospělého. Vysvětlením a popovídáním s chlapcem se situace zpravidla uklidní. Chlapec je oblíben u mladšího kamaráda (2 roky 4 měsíce), který ho chce objímat, bere ho za ruku atd., chlapec se mu občas v takových situacích snaží vymanit a volá na pomoc paní učitelku, vysvětlením a domluvou jde opět situaci vyřeší.

C Pedagogická diagnostika č. 3, v domácím prostředí, diagnostiku vykonal výzkumník

Herní materiál: vlaková dráha, dinosauři, lego

Oblast biologická (Dítě a jeho tělo):

	1	2	3	4	5
Zachovává správné držení těla		X			
Koordinuje lokomoci a další polohy těla		X			
Ovládá hrubou motoriku (běhá, skáče)		X			

Ovládá jemnou motoriku (s přesností zachází s hračkami a předměty)	X				
Uklízí po sobě a udržuje pořádek		X			
Ovládá koordinaci ruky a oka při manipulaci s předměty	X				
Uchopuje drobné předměty (špetkový úchop)	X				
Uchopuje drobné předměty (pinzetový úchop)	X				

Komentář: Ve sledovaných bodech biologické oblasti chlapec prokazuje odpovídající úroveň dítěte s ohledem na pohybové potíže spojené s handicapem a jeho kompenzací. Chlapec vyžaduje pohyb a má o něj zájem, je velmi aktivní a rychlý. Spontánně projevuje dětskou živost (např. poskočí si, popoběhne apod.). Jemná motorika je na odpovídající úrovni vývoje. Vzhledem ke své aktivitě a rychlosti nejsou jeho pohyby v oblasti hrubé motoriky vždy koordinované, ze stejného důvodu ne vždy po sobě uklízí, po upozornění to napraví. V prostoru třídy a mateřské školy se bezpečně a přesně orientuje.

Oblast psychologická (Dítě a jeho psychika)

	1	2	3	4	5
Záměrně se soustředí na činnost		X			
Řeší nově vzniklé situace		X			
Je kreativní, předkládá své nápady	X				
Rozvíjí hru	X				
Vyjadřuje svoji představivost prostřednictvím hry	X				
Nalézá nová řešení	X				
Rozhoduje o své hře	X				
Respektuje daná pravidla		X			
Je citlivý/á k předmětům, se kterými manipuluje		X			
Plynule hovoří (při volné hře hovoří sám se sebou, nebo srozumitelně komunikuje s partnerem ve hře)		X			

Správně vyslovuje většinu hlásek (fyziologická patlavost v tomto věku sykavky, R, Ř)	X				
Ovládá své emoce při individuální hře			X		

Komentář: Chlapec je kreativní, velice komunikativní, ve hře zapojuje bohatou fantazií. U chlapce je patrná netrpělivost. U činností, které vyžadují větší míru zapojené vůle, nebo jsou pro něj zatím nad úroveň aktuálního vývoje, činnosti opouští. Popř. pokud se mu hra nedaří, poměrně snadno se rozzlobí, v těchto situacích výjimečně hračky zahodí. Důrazně prosazuje své názory, pokud mu není vyhověno dostávají se projevy vzteku, pláče, afektu. V oblasti dodržování pravidel má tendenci o nich diskutovat, popř. se jim vyhnout, projevuje zde velkou nápaditost a svůj intelekt.

Oblast sociální (Dítě a ten druhý, Dítě a společnost, Dítě a svět)

	1	2	3	4	5
Naslouchá druhým		X			
Ovládá své emoce při hře s ostatními			X		
Bez zábran komunikuje s jiným dítětem	X				

Bez zábran komunikuje s výzkumníkem	X				
Respektuje potřeby a projevy ostatních		X			
Je empatický		X			
Uplatňuje své potřeby s ohledem na ostatní		X			
Spolupracuje s partnerem ve hře		X			
Respektuje základní pravidla společenského chování (poděkuje, poprosí)	X				
Domluví se na společném řešení s partnerem ve hře		X			

Komentář: je velice společenský, komunikativní, navazuje kontakt bez problémů. Hru také rád vede podle svých představ, když mu ale není vyhověno, má potíže ovládnout své emoce a situaci řešit v klidu. Náročnější jsou pro něj situace, když se dostane do konfliktu s bratrem, zde bylo možné sledovat afektivní jednání až agresivní chování vůči staršímu bratrovi. V takové situaci zasáhli rodiče a problém se snažili vyřešit domluvou.

Shrnutí a závěry z pedagogické diagnostiky všech participantů (vypracoval výzkumník)

Chlapec je z vývojového hlediska na odpovídající úrovni. Je patrné, že má staršího sourozence, který je přirozeně šikovnější a rychlejší, chlapec se mu snaží vyrovnat. Odtud může mj. pramenit i ona netrpělivost, jelikož vidí u bratra, jak dané činnosti zvládá bez problémů.

Určité rezervy lze spatřovat v oblasti zvládání a ovládnání svých emocí, popř. vnímáním emocí a potřeb ostatních dětí, což svědčí o doposud nezvládnuté decentraci a zvýšeném egocentrismu. Zde je vhodné se na tyto situace zaměřit a flexibilně reagovat jak v mateřské škole, tak po konzultaci s rodiči i doma. Dle vyjádření rodičů chlapec bude nastupovat do základní školy v necelých 7 letech, tudíž lze předpokládat, že dítě bude mít dostatek prostoru na vyspění i v této oblasti.

6 Vyvození závěrů směrem ke stanovenému cíli a výzkumným otázkám

VO1: Poskytuje pozorování volné hry dítěte dostatek informací vypovídajících o aktuální úrovni vývoje dítěte?

Volná hra skýtá pro dítě nekonečné a pestré situace a jim taktéž odpovídají i různorodé projevy dítěte. Ve volné hře se odráží aktuální úroveň vývoje v oblasti biologické, psychologické i emocionálně-sociální. Lze tedy konstatovat, že základní obraz o vývoji dítěte pozorování hry poskytuje a je možným odrazovým můstkem pro hlubší popř. specificky zaměřenou diagnostiku.

VO2: Je tentýž diagnostický nástroj použitelný pro pedagogickou diagnostiku realizovanou učitelem v mateřské škole i rodiči v domácím prostředí?

Obecně je přirozené, že rodiče mají snahu dítě si v tom nejlepším světle a některé možné nedostatky přehlížet. Je také pravděpodobné,

že v domácím prostředí dá dítě větší průchod svým emocím a projevům než v mateřské škole. Také opora v osobnosti učitele není zákonitě totožná s oporou a vztahem k matce či otci. V domácím prostředí do hry dítěte zasahoval starší sourozenec, který vyvolával pestré reakce v chování sledovaného dítěte, tytéž samozřejmě v mateřské škole pozorovat nelze. Toto jsou aspekty, které je nutné v takto kombinované pedagogické diagnostice brát v úvahu.

Hodnocení učitelky a výzkumníka se až na výjimky skoro shodují, což lze přisuzovat tomu, že jsou odborně vzděláni v oblasti předškolní pedagogiky a pedagogické diagnostiky, mají určitý emocionální odstup od dítěte, což zabezpečuje větší objektivitu. Získané poznatky také dávají do odborných souvislostí. Ve stěžejní oblasti - zvládnání emocí, se shodují všichni diagnostici, což v kontextu ověření diagnostického nástroje považujeme za pozitivní zjištění.

VO3: Je diagnostický nástroj dostatečně srozumitelný pro použití rodiči v domácím prostředí?

Po pilotáži byli odborné termíny nahrazeny běžnými pojmy a do závorek několik pojmů dovysvětleno. V komentářích rodiče bylo patrné silné citové zabarvení, což může zkreslovat objektivitu. Přesto je takto nastavená role diagnostika pro rodiče nová a můžeme říci, že se jí zhostili zodpovědně a mohou tak přispět k celkovému obrazu vývoje dítěte.

VO4: Je diagnostický nástroj dostatečně obsáhlý pro potřeby pedagogické diagnostiky v mateřské škole?

Nástroj se zaměřuje pouze na pozorování dítěte při volné hře, což jistě neobsahuje další důležité činnosti v mateřské škole jako didakticky zacílené činnosti, zdravotní cvičení apod. Přesto můžeme konstatovat, že nástroj obsahuje dostačující základnu pro pedagogickou diagnostiku dítěte, což se projevilo i v komentářích a závěrech z pedagogické diagnostiky. Samozřejmě nechceme podceňovat důležitost pedagogické diagnostiky dítěte vycházejících z jiných aktivit, lze tím ale poukázat na to, že i volná hra by měla být brána

jako plnohodnotná součást pedagogické diagnostiky v podmínkách mateřské školy a nyní i v domácím prostředí.

Shrnutí a možné limity výzkumného šetření:

- Diagnostika volné hry dítěte je vhodný prostředek na zjištění aktuálního vývoje dítěte, ale v podmínkách mateřské školy by neměl být jediný.
- Při aplikaci v rodinném prostředí lze diagnostiku využít bez větších komplikací za dostatečného instruování rodičů a výsledky poskytnout jako doplňující informace o pokrocích dítěte učitelce mateřské školy. Zvláště v této době, kdy rodiče tráví s dětmi více času doma, jsou tyto informace pro učitelky důležité.
- Vždy je nutné přihlédnout k aktuálnímu rozpoložení a potřebám dítěte, což nejlépe vyhodnotí rodič, poté učitelka, výzkumník byl v této oblasti mírně handicapován, jelikož dítě tak dobře nezná.
- Dále je nutné přihlédnout i k samotnému prostředí realizace pedagogické diagnostiky a podmínky co nejvíce sjednotit.

Závěr

Volná hra je přirozenou činností dítěte, jejím prostřednictvím se dítě učí, setkává s kamarády i dospělými, také se dozvídá ledašco o sobě. Volná hra je dítěti i prostředkem seberealizace, ale i odpočinkem či cestou pro znovuprožití nesrozumitelných zážitků v bezpečném a srozumitelném prostředí hry. Volná hra dítěte má své nepostradatelné místo jak v rodině, tak v mateřské škole. Díky tomu, že je v ní dítěte autentické a odráží do hry i své prožívání, je dětská hra pro vnějšího pozorovatele studnice velkého množství poznatků o rozvoji dítěte. To také dokazuje výzkumné šetření a jeho aktéři. Ti se aktivně podíleli na sběru dat za účelem ověření univerzálně

použitelného nástroje pro pedagogickou diagnostiku v prostředí rodiny i mateřské školy. Po vyhodnocení dat lze konstatovat, že je možné nástroj aplikovat v obou uvedených prostředích.

Seznam literatury

- KOMENSKÝ, J. A. *Vybrané spisy*. Praha, 1926.
- KOŤÁTKOVÁ, S. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*.
Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 184 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0852-3
Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání / RVP PV. Praha:
MŠMT, 2018.
- MILLAROVÁ, S. *Psychologie hry*. Praga: Panorama, 1978.
- PIAGET, J., INHELDER, B.. *Psychologie dítěte*. Praha: SPN, 1970.
- SUCHÁNKOVÁ, E. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*. Praha:
Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0698-9.
- SVOBODOVÁ, E. a kol. *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní
vzdělávací program*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 166 s. ISBN 978-80-
7367-774-9.
- ŠMELOVÁ, E., BERČÍKOVÁ, A. Play in the work of kindergarten
teachers in the context of the preschool curriculum. In *11th International
Conference of Education, Research and Innovation (ICERI 2018)*.
Madrid: International Association of Technology, Education and
Development (IATED). 2018, pp. 10243-10248, ISBN 978-84-09-
05948-5.
- ŠMELOVÁ, E., PRÁŠILOVÁ, M. a kol. *Didaktika předškolního
vzdělávání*. Vydání první. Praha: Portál, 2018. 229 stran. ISBN 978-80-
262-1302-4.
- ŠMELOVÁ, E. *Bezvýhradná akceptace ve výchově dítěte*. 1. vyd. Olomouc:
Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 165 s. Monografie. ISBN 978-
80-244-4217-4.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Prag/Czech
Republic: Karolinum, 2012.
- ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací
program*. Praha: Portál, 2007. 207 s. Pedagogická praxe. ISBN 978-80-
7367-326-0.

*Mgr. Alena Srbená, Ph.D.
Katedra primární a preprimární pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
alena.bercikova@upol.cz*